

Over lijken gaan!

Culemborgse Voetnoot 2014-51

Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden

COLOFON

Culemborgse Voetnoten,
nummer 51
ISSN: 0929-1334 juni 2014
Een uitgave van het
'Genootschap A.W.K. Voet
van Oudheusden'
Opgericht 14 oktober 1937

Redactie

J.G. Borggreve, Ben Holtkamp,
Y.E. Jakobs-Lommers

Redactieadres

Mw. Y.E. Jakobs-Lommers
Kattenstraat 10
4101 BM Culemborg
E-mail: voorzitter@voetvan-
oudheusden.nl

Bijdragen kunnen per e-mail
worden gezonden naar de
redactie. Auteurs wordt ver-
zocht zich te houden aan de
redactionele richtlijnen, welke
te lezen zijn op de website van
het Genootschap.

Vormgeving

Hans Bassa, Studio Bassa

Drukwerk

Drukkerij Verschoor,
Culemborg

Secretariaat Genootschap

Dhr. J.G. Borggreve
Vanghoutstraat 1
4105 HE Culemborg
E-mail: secretariaat@voetvan-
oudheusden.nl
Website: www.voetvanoud-
heusden.nl

Girorekening 50 23 582 t.n.v.

Het Genootschap A.W.K. Voet
van Oudheusden
De contributie bedraagt €15,00
per jaar. Een (vrijwillige) extra
bijdrage stelt het bestuur
bijzonder op prijs.

Redactioneel

HET EERSTE artikel in deze Voetnoot is van de hand van Ben Holtkamp, kenner van de historie van rooms-katholiek Culemborg. Hij verhaalt over de totstandkoming van de katholieke begraafplaats in de Papenhoek, die van 1820 tot 1870 in gebruik is geweest. Die periode kenmerkte zich door een toenemende polarisatie tussen de Culemborgse rooms-katholieken en protestanten. Een belangrijke oorzaak voor deze tweestrijd was de opstelling van de paters jezuïeten de Hasque en Wolff, die het als hun missie zagen om het katholieke volksdeel na enkele eeuwen van achterstelling weer op de kaart te zetten. Helaas zou deze polarisatie tot in de twintigste eeuw doorwerken.

Het tweede artikel gaat ook over de strijd tussen de katholieken en protestanten, maar nu in een andere eeuw en een andere context. Het betreft authentieke verslagen, geschreven door ds. A.W.K. Voet van Oudheusden, de auteur van het boek *Historische Beschrijvinge van Culemborg*. Hij was van 1709 tot aan zijn dood in 1753 predikant in de kerk in Ankeveen en had gedurende die periode talloze aanvaringen met de katholieke ambachtsvrouw De Waele van Ankeveen.

Veel leesplezier en verwonder u.

Pater Matthias Wolff

Pater Petrus de Hasque

De oude katholieke begraafplaats

Over lijken gaan!

EEN NOGAL heftige ondertitel zult u denken. Toch zullen er maar weinig mensen zijn die zich realiseren dat ze bijna letterlijk ‘over lijken gaan’ als ze langs de koperen uitbouw van het stadskantoor lopen! Op die plek was namelijk de katholieke begraafplaats van Culemborg gesitueerd van 1820 tot 1870. Het is echter wel interessant om te zien hoeveel ‘gedoe’ er is geweest rond dit kerkhof, met name gedurende de eerste twaalf jaar. Tot ongeveer 1820 konden katholieke en protestantse Culemborgers redelijk goed met elkaar overweg. Antoon Wijnen, een vooraanstaand katholiek kerkmeester zat bijvoorbeeld in de Culemborgse gemeenteraad. Katholieken waren als gevolg van de reformatie mogelijk nog niet helemaal geëmancipeerd in de Culemborgse samenleving, maar ze hadden wel degelijk een stem. De totstandkoming van de begraafplaats was dan ook helemaal geen probleem. De toestemming kwam snel. Enkele jaren later begon het pas te rommelen. Een belangrijke oorzaak hiervan was de bemoeienis van de twee roemruchte paters Petrus de Hasque en Matthias Wolff. Deze twee paters kwamen in 1816 uit respectievelijk Waals België en Luxemburg naar Culemborg. Uit gebieden dus, waar de reformatie eigenlijk nooit goed van de grond is gekomen. Zij zagen het als een belangrijke taak om de protestanten hier vurig te bestrijden. In hun ogen waren de gevolgen van de reformatie in Culemborg zeer zorgwekkend. Hun bijna militante optreden had een enorme polarisatie tot gevolg, meer dan in andere steden. De kerkhofkwestie is daar een fraai voorbeeld van.

Begraafplaatsen vóór 1820

Vóór 1820 werd er in Culemborg op drie plaatsen begraven: in en rond de oude Barbarakerk en de voormalige Sint-Janskerk. Na de sloop van deze laatste kerk kon het kerkhof zelfs ietsjes worden vergroot. Aan de Westerwal tenslotte, iets ten zuiden van de Prijssestraat, was de Joodse begraafplaats. Deze begraafplaats werd in 1870 gesloten en verplaatst naar de Achterweg. Uiteindelijk werd het terrein aan de Westerwal geruimd in 1980 in het kader van de stadsvernieuwing. Dit is zeer opmerkelijk, omdat Joodse begraafplaatsen in de regel nooit geruimd mogen worden. Hier is dat mogelijk geworden na de toestemming van het Groot-Rabbinat van Nederland.

Het plan

De Culemborgse katholieken wilden dus een eigen begraafplaats, dat was in 1820. Tijdens de vergadering van het kerkestuur op 18 september 1820 diende C.T.van Lakerveldt het verzoek in of er niet eens *'gedelibereerd'* kon worden over een eigen katholieke begraafplaats. Hij werd hier bijna dagelijks over aangesproken, zei hij, door *'gemeentenaren'* (parochianen). De vergadering was het met hem eens, maar zag echter *'eene niet geringe hinderpaal'* namelijk het ontbreken van voldoende ruimte. Er was sprake van het terrein achter de kosterwoning¹ aan de noordzijde van de waterstaatskerk. Deze plek vond men te *'bekrompen'*. Aan de zuidzijde van de kerk was meer ruimte te verkrijgen door de binnentuin van de oude pastorie en het seminarie in gebruik te nemen. Aldus werd besloten. Er zou een verzoek worden ingediend bij de heren burgemeesteren. Deze heren hadden het terrein kort daarna persoonlijk *'oculair geïnspecteerd'* en hebben vrijwel direct ingestemd met het verzoek van het kerkestuur. De verwezenlijking van het kerkhofplan moest, naar verwachting van het kerkestuur nog wel een tijdje in de ijskast, omdat de toren van het waterstaatskerkje nog niet helemaal af was, alleen de onderbouw stond er. Ook wilde men een klok in die toren. Er werd echter snel gewerkt want twee maanden later was het torentje reeds voltooid en had

1 Koster Willem Peter Marlet woonde aan de Markt. Achter het huis bevond zich een ongewoon lange en smalle tuin.

men inmiddels de Elisabethklok uit de vervallen Sint-Janstoren weten te bemachtigen. Deze klok, in 1555 gegoten door Jan Tolhuis, is nog steeds in het bezit van de parochie en hangt samen met de drie klokken van de firma Eijsbouts te Asten uit 1950, in de huidige RK Barbaratoren.

De toestemming

Onder enkele voorwaarden stemden de burgemeesters in met het kerkhofplan:

‘Extract uit het register der notulen van burgemeesteren der stad Culenborg, d.d. donderdag 15 november 1820.

...Is besloten aan kerk en armmeesteren der Roomsch katholieke gemeente, vergaderende in de binnenstad, bij deeze te kennen te geven: dat burgemeesteren toestemmen, dat de hier vorengemelde, en in ogenschouw genomen grond, tot een eigen kerkhof wordt aangelegd, onder deeze bepalingen:

- 1 Dat tot het begraven der lijken, altijd zal gebruikt worden de doodgraver, door de regering der stad in der tijd aangesteld of aangesteld zullende worden.
- 2 Dat het kerkhof met behoorlijke omsluitingen zal moeten voorzien en alzoo onderhouden worden.
- 3 Dat men voorts bij het begraven der lijken als anderzins in acht neeme en opvolge de verordeningen, deswegens bij de wetten vastgesteld of nog zullende bepaald worden...’

Je kunt je afvragen waarom het stadsbestuur niet moeilijk deed over het verzoek van de katholieken om een eigen kerkhof te mogen exploiteren. Het was voor de stad toch een vermindering van inkomsten. De positie van de stadsdoodgraver werd weliswaar veiliggesteld, maar er kwam toch minder in het laatje. Allereerst was de relatie tussen de katholieken en het stadsbestuur toen nog niet verziekt, dat zou pas enkele jaren later het geval zijn. Bovendien kwam de opbrengst van het kerkhof ten goede aan de katholieke armen, dat was dus ook een zorg minder voor de stad. Als laatste argument zou genoemd kunnen worden, dat

de begraafplaatsen bij de Grote Barbarakerk en bij de Sint-Janskerk al aardig vol begonnen te raken. Het verzoek van het kerkbestuur zal het stadsbestuur zeker aan het denken hebben gezet aangaande de locatie der begraafplaatsen in Culemborg. Het vervolg van dit artikel toont dit aan.

Locatie

De exacte locatie van het katholieke kerkhof is nog precies bekend. Het seminarie en de oude pastorie hadden beide een flinke tuin. De totale oppervlakte hiervan vond men groot genoeg om de begraafplaats te starten. Aan de oostzijde grensde het terrein aan de oude pastorie en het seminarie. Aan de noordzijde lag het waterstaatskerkje, aan de westzijde bevond zich de tuin van Jan Vogelezang Hondius, die in het pand naast de Binnenpoort woonde. Aan de zuidzijde, tenslotte, grensde de begraafplaats aan de stadsmuur. De ingang van het kerkhof was naast de toren van de parochiekerk, ongeveer daar waar nu het Jozefaltaar van de huidige kerk staat. De groene koperen uit-

Op deze kaart in zwart de situatie van 1826, in rood de situatie van 1968 en in groen de plaats van de RK Begraafplaats. De rode pijl in het midden wijst naar de plaats van de opgravingen in 1998. Zie foto's aan het einde van in dit artikel.

Muur aan de westkant van het vroegere kerkhof. Hier lagen de duurste graven en zijn in 1998 de opgravingen verricht. Foto: Adrie Holtkamp.

bouw van het huidige stadskantoor staat ook in zijn geheel op de grond van het oude kerkhof. Groot was het terrein dus niet, maar voorlopig kon men er aardig mee uit de voeten.

Reglement

Er werd een zeer uitvoerig reglement opgesteld. In het notulenboek van het kerkbestuur staat een afschrift van dit (concept) reglement:

CONCEPT REGLEMENT KERKHOF
Januari 1821

Art. 1

Het kerkhof dezer gemeente is in vijf afdeelingen of vier rangen verdeelt.

Art. 2

De eerste afdeeling, eerste rang beginnende naast het kruis aan het hoofd des kerkhofs, ter rechterzijde van het inkomen bevat 27 graven, ieder van 7 voeten lang en drie voeten breed

Amsterdamsche maat; welke graven publiek zullen verkocht worden, uit welke kooppenningen de eerste behoefte van aanleg enz. zullen bestreden worden.

Art. 3

Den koper van zodanig graf heeft het regt, in het zelve te doen begraven die lijken welke hij zal verkiezen, het zij die tot zijne familie behoren ofte niet, mits er geene redenen bestaan, strijdig met de wetten en verordeningen der Roomsche Katholieke kerk en de reglementen op dit kerkhof daargestelt, of met er tijd nog daargestelt zoude kunnen worden.

Art. 4

Het regt van eigendom dezer graven gaat alléén over in de regt opgaande of afdalende lienie, bij ontstentenis van dezelve vervalt zulk een graf weder aan de kerk welke echter niet dan na verloop van tien jaren nadat het laatste lijk in 't zelve is begraven, daarvan gebruik zal mogen maken.

Art. 5

Voor het openen van zodanig graf tot het begraven van een lijk, zal aan het fonds betaald worden agt guldens; voor een kind onder de zeven jaren vier gulden.

Art. 6

De tweede afdeeling, eerste rang, bevat de graven aan de tegenovergestelde zijde. De lijken welke men op deze afdeeling begeert begraven te hebben, zullen door den kerkmeester met de directie over het kerkhof belast, eene geschikte plaats worden aangewezen.

Art. 7

Voor het begraven in deze afdeeling zal meede voor ieder lijk betaald worden agt guldens, voor een kind onder de zeven jaar vier guldens.

Art. 8

De derde afdeeling, tweede rang, bevat de graven ter rechterzijde van het inkomen beginnende van het kruispad der eigen graven en strekkende tot aan den voet van het kerkhof en zal met deze evenals in Art. 6 is bepaald gehandeld worden.

Art. 9

Voor het begaven in deze afdeeling zal van ieder lijk betaald worden vier gulden , voor een kind onder de zeven jaar, twee gulden.

Art. 10

De vierde afdeeling, derde rang bevat drie reijen graven, ter linker zijde van het inkomen beginnende van het kruispad der tweede afdeeling, eertse rang tot aan de afgetekende scheiding der daarop volgende afdeeling onderworpen aan de bepaling in Art. 6 gemeld.

Art. 11

Voor het begraven in deze afdeeling zal van ieder lijk betaald worden twee gulden, voor een kind onder de zeven jaar, eene gulden.

Art. 12

De vijfde afdeeling, vierde rang, bevat drie reijen graven, ter linkerzijde van het opkomen en beginnen van de afgetekende scheiding van de vierde afdeeling, derde rang en strekken tot aan den voet van het kerkhof.

Art. 13

De begraving op deze afdeeling zal vrij zijn ten behoeven van die geenen welke uit de armenfondsen zijn bedeeft geworden of welkers nagelatene familie den Directeur begrijpt, niets te kunnen betalen.

Art. 14

Behalve de bovengenoemde gelden moet de doodgraver

betaald worden evenals zulks van ouds heeft plaats gehad en wel voor de eerste rang 1ste en 2e afdeeling een diep f 1,4,-² twee diep f 1,16,-. Op de overige afdeelingen voor één diep f 0,15,- en twee diep f 1,-,-.

Art. 15

Den koster bij de begravenissen moetende assisteren en het kruis dragen, zal daarvoor genieten voor eene begravenis van den

eersten rang	f 1,-,-
tweede rang	f -,12,-
derde rang	f -,6,-
vierde rang	f -.

Art. 16

Bij den uitvaart zal denzelven de Baar enz. in de kerk stellen, bij de plechtigheden assisteeren en daarna alles wegruimen en bezorgen en daarvoor genieten

eerste rang	f 1,-,-
tweede rang	f -,12,-
derde rang	f -,6,-

Art. 17

De klok bij de begravenis geluid wordende, zal daarvoor aan de kerk betaald worden:

eerste rang	f 6,-,-
tweede rang	f 3,-,-
derde rang	f 1,10,-

en voor het luiden agt, zes of vier stuivers.

Art. 18

In Roomsche landen, het gebruik bestaande, dat dadelijk na het overlijden van een lid der gemeente, de klok geluid wordt, ten einde daardoor aan de gemeente zoude kenbaar worden dat iemand hunner geloofsgenoten overleden is, en

2 Geldbedragen werden in die tijd vaak in drie delen genoteerd: guldens, stuivers en centen. Zie ook <http://is.gd/5omfB6>

in hunne gebeden wordt aanbevolen, zoo zal zulks alhier ook kunnen plaats hebben, en dadelijk na kennisgeving aan den koster, de klok gedurende een half uur geluid worden, mits daarvoor aan de kerk betalende voor den

eersten rang f 4,-,-

tweeden rang f 2,-,-

derde rang f 1,-,-

en voor het luiden 8, 6 of vier stuivers.

Art. 19

Het bepaalde in de drie voorgaande artikels, wordt echter, om te doen of te laten, vrijgelaten aan de belanghebbenden.

Art. 20

Voor het gebruik der Baar, Baarkleed, Mantels enz. zal de zelfde prijs betaald worden, als altoos heeft plaats gehad.

Art. 21

Hetgeen voorheen aan de Kerkeknecht, Zerkelegger en Zakkendragers betaald werd, bij het begraven voor deezer gemeente niet te pas komende, vervalt.

Art. 22

Wanneer bij de begravenis de gebruikelijk gebeden, plechtig gezongen worden, zal daarvoor evenals voor andere zingende diensten aan de zangers betaald worden Twee gulden en tien stuivers en Zes stuivers voor de orgeltrapper.

Art. 23

Vreemde geloofsgenoten, hoezeer niet tot dééze gemeente behorende, kunnen op dit kerkhof begraven worden, doch onderworpen zijn aan de Bepalingen in dit reglement vervat.

Art. 24

Den kerkmeester met de Directie belast, zal een register houden, waarin zal moeten geschreven worden: het volgnummer, De naam, voornamen, en ouderdom van de over-

ledenen. De datums van het overlijden en begraven. De rangnummer en diepte van het graf. Hoeveel betaald is voor het graf, klokken, Baar, Baarkleed, Mantels en de nodige aanmerkingen. Hij zal jaarlijks zijn register met den 31e December sluiten en van de ontvangen gelden en gedane uitgaven rekening doen.

Art. 25

Met uitzondering alléén van het geene voor de klokken betaald wordt, zal den geheelen opbrengst van de Graven, Baar, Baarkleed, Mantels enz. na aftrek de noodzakelijke uitgaven ten voordeele van den Armen dezer Gemeente zijn.

Het reglement zou de eerstvolgende zondag *‘van den predikstoel afgelezen en in de kerk aangeplakt’* worden. Op woensdag 17 januari 1821 zouden de graven van eerste rang publiek worden verkocht.

Uit het reglement blijkt dat een begrafenis in de eerste rang meer dan f 25,- kostte. Omgerekend naar deze tijd zou dat een bedrag van nog geen € 300,- zijn. De aankoop van het graf is hierbij niet meegerekend. Hoe duur zo’n graf was, is nog niet achterhaald. In vergelijking met onze tijd waren begrafenissen dus niet erg duur. Gelukkig hoefden de armlastigen van de parochie helemaal niets te betalen. Daar stond dan wel tegenover, dat er geen klok werd geluid en er niet werd gezongen tijdens de uitvaartdienst. Waarschijnlijk was er niet eens een dienst, maar alleen een begrafenis. De meeste uitvaarten vonden rond 11.00 uur in de morgen plaats. Als er (te) vroeg begraven werd, diende men belasting te betalen aan de stad. Over deze kwestie is nog een meningsverschil geweest met de h.h. burgemeesteren, deze adviseerden de zaak voor te leggen aan de *‘stedelijke Raad’*. De afloop daarvan staat niet vermeld in de notulen. Het kerkbestuur stelde Fransiscus de Groot (zie kader) aan als *‘directeur’* van het kerkhof.

Franciscus de Groot

Franciscus de Groot werd 6 april 1774 geboren te Reek (N. Br.). Hij erfde in 1796 een huis met erf en tuin uit de boedels van J.H.O.M. Wijssenfeld aan de oostzijde van de Markt. Dit huis is er niet meer, het werd in 1867 verkocht aan de parochie en later afgebroken om plaats te maken voor de huidige R.K. Barbarakerk. In 1798 vestigde De Groot zich in Culemborg en begon een logement in dat huis. (logement De Brouwerij) In 1836 kwam Adrianus van Beers naar Culemborg, om aan het stucwerk te werken van de Oud Katholieke kerk aan de Varkensmarkt, die in dat jaar gereed kwam. Van Beers logeerde in het logement van Franciscus de Groot. Hij ontmoette daar Johanna Mathea de Groot, de oudste dochter van Franciscus. Het was niet alleen een ontmoeting; het werd zelfs een romance! Ze lieten er geen gras over groeien en trouwden nog in het zelfde jaar. Zij kregen twee kinderen, de jongste daarvan, Frans van Beers, een kunstschilder, trouwde met Maria Johanna van Genk, een zus van architect Piet van Genk uit Leur, die de huidige Barbarakerk aan de Markt op zijn naam heeft staan. Dit zal dan vermoedelijk ook de reden zijn, dat deze architect uit West Brabant, die uitsluitend kerken en gebouwen ontwierp voor zijn eigen regio, hier in Culemborg een kerk kon bouwen.

Het ministerieel besluit van 1 januari 1829

Gedurende de eerste jaren ging alles goed, maar in 1827 verschenen de eerste donkere wolken boven de begraafplaats. Het voortbestaan van menig kerkhof in den lande werd bedreigd door een ministerieel besluit, bekrachtigd door koning Willem I: vanaf 1 januari 1829 zou het niet meer toegestaan worden om de *'lijken der afgestorvenen'* binnen de wallen te begraven. Uiteraard protesteerde het kerkbestuur tegen deze nieuwe regel. Als reden gaf het op dat de grond buiten de wallen te drassig was. Ophoging van deze grond zou te duur worden en zodoende een strop voor de armlastigen. Op 31 december 1828, precies één dag vóór de gevreesde sluiting, kwam het antwoord van het stadsbestuur. Het werd de parochie toegestaan om door te gaan met het begraven

De hoofdingang van het Klein-seminarie in 1900 en de hoofdingang van het stadskantoor nu. De lage zijvleugel rechts op de foto uit 1900 staat precies op de plaats waar de oude pastorie stond, in de tuin waarvan men het kerkhof begon. Waar de boompjes staan op de afbeelding rechts bevonden zich de sacristie en priesterkoor van de waterstaatskerk, te zien op de afbeelding links.

op het katholieke kerkhof. Het betrof hier een voorlopig besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland. Het is vrijwel zeker, dat het stadsbestuur opzettelijk wachtte tot de laatste dag voor de sluiting. Een pesterijtje dus als gevolg van de toegenomen polarisatie! Dit ritueel zou nog vele malen herhaald worden! In april 1829 kwam het definitieve besluit. Begraven binnen de wallen mocht wel, mits er een behoorlijke muur om het kerkhof gebouwd werd. Er kwam weer protest. Het ommuren zou een te grote belasting zijn voor de kerkekas. Dezelfde maand nog kreeg men toestemming om in plaats van een muur een palissade of een rasterwerk met heggen om de begraafplaats te zetten. Wederom protest. Twee maanden later werd ook dit besluit afgezwakt: een sloot met een heg zou genoeg zijn. Vermoedelijk waren de heren burgemeesteren van tevoren al lang op de hoogte van deze goedkopere alternatieven, maar werden ze pas later in de strijd geworpen om het kerkbestuur wederom een hak te zetten. Die sloten met een heg zullen er wel nooit gekomen zijn omdat er aan drie zijden van het kerkhof al een muur was. Aan de kant van de oude pastorie en het seminarie zou eigenlijk wel een heg met sloot moeten komen, maar van die kant werd geen tegenwerking gevreesd.

Het plan van het stadsbestuur

De rust was nauwelijks weergekeerd, of er werd opnieuw roet in het eten gegooid. Het stadsbestuur had namelijk een plan gemaakt, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, om het 'stadskerkhof' (Sint-Janskerkhof) volgens de wettelijke normen in te richten. Drie jaar eerder had men de vervallen Sint-Janskerk afgebroken, zodat er ogenschijnlijk wat meer ruimte beschikbaar was. Na deze uitbreiding zouden dan wel de katholieke en de hervormde begraafplaats (Oude Barbarakerk) gesloten moeten worden. Dit was natuurlijk ook te gortig voor het kerkbestuur. Er werd nu een verzoekschrift ingediend, rechtstreeks geadresseerd aan de koning.

'Aan Zijne majesteit den Koning der Nederlanden Prins van Oranje Nassau Groothertog van Luxembourg Etc. Etc. Etc.

Sire

De Roomsche catholieke Gemeente van Culenborg, ingevolge het besluit van gedeputeerden staten der provincie Gelderland van den 17 July 1829, genomen na inhoud eener Missive van den Heer administrateur van het binnenlandsche bestuur d.d. 9 July no 24 als, beroofd wordende van het gebruik hunner begraafplaats, met goedkeuring van de regering dezer stad in 1820 opgerigt, kunnen kerk en armmeesters derzelve Gemeente niet nalaten met den meesten eerbied aan het oordeel Zijner Majesteit te onderwerpen eenige bezwaren, die de uitvoering van het besluit voor den 1 January 1830 onmogelijk, en zelfs daarna zeer moeijelijk maken.

Het thans bestaande St. Jans of algemeen kerkhof, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 11½ roeden, hetwelk volgens bovengemeld besluit onder eenige bepalingen mag blijven bestaan, is naar het oordeel van de Suppliantanten³ zonder aanmerkelijke vergrooting, waartoe echter hunnes inziens geen gelegenheid is, niet uitgestrekt genoeg tot het daarbij

³ Indieners van een verzoek.

opnemen der lijken eener Gemeente van nabij twee duizend zielen als waaruit de Roomsche Catholijken alhier en veelmin tot het afstaan van eenig afzonderlijk gedeelte, buiten de kom van de stad is het zeer moeilijk om niet onmogelijk te zeggen eene bekwame plaats tot een kerkhof in te rigten, het is bekend dat het binnenwater der Nederbetuwe zich rondom Culenburg vergadert als in een kuil, en dat een groot gedeelte der omstreken, ook in gewone omstandigheden, in den winter overstroomd is, zoo dat de mogelijkheid van eene begraafplaats buiten de muren dezer stad voor alle omstandigheden en voor alle tijden des jaars te bereiden, zoude kunnen betwist worden, ten ware men een stuk gronds met grote kosten bracht tot de vereischte hoogte om een lijk te begraven, het zelve omringelde met eenen steenen muur, om het in geval van doorbraken der rivieren voor afspoeling te bewaren, en het tevens toegankelijk maakte door eenen verhoogden weg. Dit al overtreft verre het vermogen der behoeftige Roomsche Catholieke Gemeente van Culenburg, en kan onmogelijk, zoo ter oorzaak van de thans hooge wateren, als van de korthed des tijds, voor den Eersten aanstaande January ten uitvoer gebragt worden. Gelieve Zijne Majesteit daarenboven te bemerken, dat het nog bestaande R. C. kerkhof grenzende aan de stadsmuren, en van drie kanten omringd door tuinen, den bepaalden afstand heeft van de bewoonde gebouwen ter Zijde van het Marktveld, en de andere gebouwen ter noordoost zijde zijn het kerkgebouw en twee huizen, aan de Roomsche Catholieke Gemeente toebehoorende, dewelke Zedert jaren niet betrokken zijn geweest, en welk kerkhof desnoods zelfs tot buiten de muren zoude kunnen worden terug getrokken ter lengte van 19 ellen en ter breedte van 21 ellen, waardoor dan gem-begraafplaats onmiddellijk aan de stadsgragten zouden raken, terwijl bovendien door de gunstige ligging ten Zuid oosten der stad, alle schadelijke dampen, door de meest heerschende winden worden afgekeert Zoo dat de ligging van het zelve kerkhof ten grootendeele de vereischtens heeft

van het Decreet van den 23 prairial 12.-⁴

Kerk en armmeesteren nemen derhalven de vrijheid Zich tot uwe Majesteit te wenden met eerbiedig verzoek dat het uwe Majesteit behage aan de Roomsche Catholijke Gemeente van Culemborg, de gunst te verleen, dat ook zij in het bezit mogen blijven van hun bestaande kerkhof wier inkomen geheel bestemd is tot onderstand van den armen oftewel hun Zoo veel tijd en Geldmiddelen te verleen als er noodig is, tot het oprichten van een kerkhof voor hunnen Gemeente buiten de stad.

Welk doende enz.

Culemborg den 18 october 1829'

Het verzoek van het kerkbestuur was alleszins redelijk. Het stadskerkhof was niet erg groot, dus was het plan van het stadsbestuur om op dit kerkhof alle overledenen van Culemborg te begraven niet erg realistisch. Het was ook niet zo gek om meteen de toezegging te doen om het kerkhof richting stadsgracht uit te breiden, na de afbraak van de stadsmuur. Deze toezegging verschafte het kerkbestuur als het ware een soort krediet. Voorlopig zou er dan voldoende ruimte zijn. Onwillekeurig vraag je je toch af waarom zowel het stadsbestuur als het kerkbestuur niet in de gaten hadden dat er niet eindeloos kon worden doorgedaan met begraven binnen de wallen. Het is bekend dat op de katholieke begraafplaats uiteindelijk drie lijken boven elkaar werden begraven. Op het stadskerkhof werd deze norm ruim overschreden! Het besef dat de ruimte beperkt was moet toen toch aanwezig zijn geweest. Ooit zou het er toch eens van moeten komen om ruimte te zoeken buiten de stad. Het zou echter nog tientallen jaren duren eer er plannen gemaakt werden in die richting.

Koning Willem I werd in die dagen dermate in beslag genomen door de *'Belgische kwestie'*, dat hij te laat was met zijn antwoord. Het stadsbestuur liet wederom één dag (!) voor de geplande slui-

⁴ Prairial is de negende maand van de franse republikeinse kalender. Bedoeld wordt hier 11 juni. Zie ook <http://is.gd/inKW2e>

ting (1 januari 1830) weten, dat het antwoord van de koning nog niet binnen was en dat men zich wel diende te realiseren, dat het begraven op het eigen kerkhof per die datum, één dag later dus, niet meer toegestaan was. Ook nu werd er geprotesteerd. Men vroeg het stadsbestuur, om in afwachting van de reactie der koning, door te mogen gaan met *'begravingen'* Die toestemming kwam, maar voor hooguit een half jaar. Op de laatste dag van deze termijn werd het besluit van de koning bekend. De katholieken mochten hun begraafplaats blijven gebruiken, mits ze de voorgenomen uitbreiding richting stadsgracht zouden realiseren.

Jan Vogelezang Hondius

Omstreeks april 1831 begon Jan Vogelezang Hondius zich met het kerkhof te bemoeien. Hij bewoonde het pand tussen de Binnenpoort en logement De Brouwerij van Franciscus de Groot. zijn tuin grensde aan de begraafplaats. Hij was *'Lid van den raad der stad Culemborg'*. Hij was protestant en dat laatste was de oorzaak van zijn fanatieke opstelling in de kerkhofstrijd. Ook hij had er natuurlijk de smoor in, dat het gemeentelijk plan van één centraal kerkhof niet doorging. De afscheiding tussen zijn erf en het kerkhof bestond uit een laag muurtje. Zelfs een hoge muur zou niet genoeg zijn om de *'schadelijke uitdamping der grafsteden'*, zoals hij dat noemde, tegen te gaan. Hondius offerde het plan om het kerkhof te doen verplaatsen buiten de slotpoort. Het kerkbestuur had daar op een *'behoorlijke afstand van – doch genoeg bij de hand'* een grote moestuin. Deze tuin stond bekend onder de naam *'s Heerenhof*, tuin van het voormalige kasteel van de heren van Culemborg. Het terrein strekte zich destijds uit van de Oostersingel tot aan het Voorburg. Er was daar dus ruimte genoeg, maar het kerkbestuur wilde er niets van weten, omdat dat ten koste zou gaan van de moestuin.

Uiteindelijk kwam men overeen dat het kerkbestuur de stadsmuur aan de zuidzijde van de begraafplaats zou laten afbreken en de grond daarachter, tot aan de gracht ophogen, geheel in overeenstemming met het koninklijk besluit van 1829 en 1830. De stenen van de stadsmuur zouden hergebruikt worden om een hogere muur op te metselen tussen de tuin van Hondius en het kerkhof. *'Recycling'* is dus niet uitsluitend iets van onze tijd!

Opgravingen in september 1998. De (nog levende) man op de middelste foto is Martijn Copier. De opgravingen vonden daar plaats waar de rijkste katholieken, met een eigen graf, begraven werden.

De kosten van deze muur zouden voor tweederde door het kerkbestuur en voor één derde door Hondius gedekt worden. De kosten van deze werkzaamheden werden begroot op f 380,- (ruim € 3600,-) Hondius vond echter, dat de kosten geheel voor rekening van het kerkbestuur zouden moeten komen. Hondius trok aan het kortste einde: er werd uiteindelijk van de verdeling der kosten een notariële acte opgemaakt. De werkzaamheden omtrent de muur lieten te lang op zich wachten. Zo lang zelfs, dat het stadsbestuur op 21 maart 1832 een brief stuurde, met de mededeling dat het hoog tijd werd om met het werk te beginnen. Het kerkbestuur kreeg drie maanden de tijd om de klus te klaren. Als dit niet zou gebeuren, zou het begraven op het kerkhof verboden worden. Kennelijk was dit dreigement voldoende voor het kerkbestuur om de daad bij het woord te voegen. Op 9 juni, twaalf dagen voor het verstrijken van de termijn, stuurde het kerkbestuur met enige trots een brief naar het stadsbestuur, met de mededeling dat de muur klaar was, misschien was er een klein minpuntje: de muur had niet overal de vereiste hoogte. Het kerkbestuur herinnerde eraan dat vele begraafplaatsen in den lande niet aan deze eisen voldeden, zelfs niet de stadsbegraafplaats op Sint Janskerkhof. Het zou dus niet zo'n probleem zijn als het katholieke kerkhof niet helemaal aan de eisen voldeed! Dit was een vergissing, want op 19 juni ging er weer een brief terug naar het kerkbestuur, waarin het stadsbestuur eiste dat alles absoluut volgens het koninklijk besluit van 1829 en 1830 geregeld diende te worden. Het stadsbestuur voelde zich daarom verplicht om het begraven op de katholieke begraafplaats per 21 juni 1832 te verbieden. Dit was de laatste brief van de stad aan het kerkbestuur. Wat er nadien precies gebeurd is weten we niet, maar het begraven ging gewoon door. In het boekje *'Geschiedkundig Overzicht van katholiek Culemborg'*, geschreven door mr. J.W. Peek in 1928, staat vermeld dat pastoor De Hasque een huis liet aankopen nabij het Sint-Janskerkhof, om het stadsbestuur een hak te zetten. Indien het stadsbestuur (Hondius) zijn dreigement zou doorzetten, konden de katholieken ook gaan klagen over de stadsbegraafplaats. Het Sint-Janskerkhof zou dan ook moeten sluiten. Er bevinden zich in het archief inderdaad een paar ongedateerde briefjes of kladjes, waarop dit plan min of meer uitgewerkt staat, maar het is onzeker of het daadwerkelijk uitgevoerd is. Het boekje van mr. J.W. Peek bevat nogal wat onjuistheden en Peek zelf was een van

de spelers, die het spel van de polarisatie tussen katholieken en protestanten, ook toen nog in 1928, enthousiast meespeelde! Hoe het ook zij, het begraven ging gewoon door en de rust keerde eindelijk weer rond het kerkhof.

Toegangshek

In het archief van de parochie bevindt zich een bestek, waarin het vervaardigen van een toegangshek tot het kerkhof geregeld is. J.A.Jansen, *'smidt te Culenburg'* verplicht zich daarin vóór 1 oktober 1865 het hek klaar te hebben. Hij zou daarvoor een bedrag ontvangen van f 963,-, omgerekend ongeveer € 9750,-. Het hek bestond uit drie delen, het middelste deel zou twee openslaande hekken bevatten. Architect Theo Ausems schilderde de voorgevel van de waterstaatskerk met rechts daarvan het hek. Hoewel Ausems dit kerkje zelf nooit gezien heeft, kun je aan alles merken dat hij alle gegevens, die voorhanden zijn in het archief, verwerkt heeft in het schilderij. Opmerkelijk is het aanbesteden van dat hek wel: Het kerkbestuur had al sinds 1825 het plan opgevat om ruimte te creëren voor een grotere kerk. Wanneer die nieuwe kerk er zou komen wist men toen kennelijk niet. Dat er toch nog een behoorlijk bedrag werd uitgegeven aan dat hek zou er op kunnen duiden dat men verwachtte, dat die nieuwe kerk nog wel enige tijd op zich zou laten wachten. De geschiedenis zou leren, dat het toegangshek 20 jaar dienst zou doen.

Het doek valt

In 1866 kwam er een verzoek van burgemeester en wethouders van Culenburg om het kerkhof te sluiten. De stadsbegraafplaats op het Sint-Janskerkhof zou ook gesloten worden. Er waren plannen ontwikkeld om aan de Achterweg een nieuwe begraafplaats aan te leggen voor de hele stad. Hoe het met de polarisatie gesteld was tussen katholieken en protestanten in 1866 is niet precies bekend, maar we mogen aannemen dat de scherpe kantjes er intussen wel van af waren, want het kerkbestuur stribbelde dit keer niet tegen. De twee strijdlustige paters De Hasque en Wolff waren inmiddels al enige tijd overleden en bovendien waren er sinds de pesterijen van het begin al enkele decennia zonder

‘gedoe’ aangaande het kerkhof verstreken. Ook zullen het kerkbestuur en het stadsbestuur ingezien hebben, dat de tijd rijp was voor afdoende maatregelen. Op 22 juni 1870 werd de nieuwe begraafplaats plechtig in gebruik genomen. Soms, als er werkzaamheden worden uitgevoerd op het voormalige kerkhofterrein aan de Papenhoek, zoals bij de bouw van het stadskantoor in 1998, komen er altijd nog botten of schedels aan de oppervlakte, als stille getuigen van de vroegere functie van deze plaats. Het ‘over lijken gaan’ kan dus vrijwel letterlijk opgevat worden!

BEN HOLTkamp, 27 mei 2014

BRONNEN

- J.W. Peek. geschiedkundig overzicht van katholiek Culemborg. Culemborg 1928.
P.J.W. Beltjes en P.W. Schipper. Culemborg, beeld van een stad. Culemborg 1988.
A. K.W. Voet van Oudheusden. Historische beschrijvingen van Culemborg. Culemborg 1753.
Ben Holtkamp. Barbarakerk 1886-1986. Culemborg 1987.
Historisch tijdschrift De Drie Steden. Diverse artikelen van Ben Holtkamp.
H. Cloos. De verscheurende Wolf. Vught 1967.
Dr. R.F.P. de Beaufort en drs. Herma van den Berg. Monumenten van geschiedenis en kunst. Den Haag 1968.
Archief Barbaraparochie. Regionaal Archief Rivierenland Tiel.
Privéarchief hr. J.M.P. de Groot Den Haag.
Wikipedia, aangaande oude maten en geld.

Aernoud Walraed Karel Voet van Oudheusden, zijn ziekte, zijn handschrift en zijn dood

NATUURLIJK HEBBEN wij over de naamgever van onze vereniging, dominee Aernoud Walraed Karel Voet van Oudheusden, al heel wat geschreven. In Voetnoot 30, geschreven in 2004, staat een uitgebreid artikel van de hand van prof. dr. Otto de Jong over zijn leven. Wij willen het verhaal over Voet hier wat uitbreiden omdat wij van de heer Veenman uit Ankeveen een beschrijving hebben gekregen van de kerk in Ankeveen, waar Voet van 1709 tot zijn dood in 1753 heeft gestaan als dominee, 44 jaar lang. Bij die beschrijving zaten een paar handschriften van Voet die een beeld schetsen van zijn leven in Ankeveen.

Maar allereerst het nieuws uit die plaats: In Voetnoot nummer 30 staat bij een levensbeschrijving van A.W.K. Voet van Oudheusden een tekening van de kerk in Ankeveen. Tekenaar onbekend staat erbij. Maar inmiddels weten wij wie de tekenaar is: Jan Veenman uit Ankeveen.

Het leven van Voet van Oudheusden gevat in jaartallen:

1686: Rector Paulus Voet en Elisabeth de Jouwer krijgen een zoon Aernoud Walraed Karel Voet, gedoopt te Helmond op 23 juni 1686. Hij is de oudste van een gezin met drie kinderen.

1688: Zus Clara Catharina geboren.

1692: Broer Gijsbertus Paulus geboren.

1693: Verhuist naar Culemborg en gaat daar wonen bij zijn grootmoeder, Catharina (Trijntje) Salomonsdochter van Gaelen. Het

*Kerk in Ankeveen,
Jan Veenman*

is niet bekend waarom dat gebeurde. Gaat in Culemborg naar school, leert Latijns en Grieks, en volgt een studie theologie aan de ‘Hoogeschoole van Utrecht’.

1698: Zijn vader, Rector Paulus Voet, overlijdt.

1709: Op 22 juli beroepen te Ankeveen. Grootmoeder Trijntje en zijn tante Johanna de Jouwer verhuizen met hem mee naar Ankeveen.

1711: Jongere broer Gijsbertus Paulus komt ook in Ankeveen wonen.

1714: Gijsbertus wordt beroepen in Budel. Aernoud bevestigt hem daar.

1715: Grootmoeder Catharina van Gaelen overlijdt.

17xx: Zijn moeder, inmiddels voor de tweede keer weduwe, gaat inwonen bij Gijsbertus in Budel.

1733: Gijsbertus overlijdt. Moeder, inmiddels twee keer weduwe geworden, komt bij Aernoud inwonen. Zij overlijdt in datzelfde jaar.

1742: Tante Johanna de Jouwer, 86 jaar oud, overlijdt.

1748: Kan door ziekte niet naar zijn parochianen: *Zwaerlyvigheit en*

andere ongemakken, konnende door zucht en roos aen de benen zoo verre niet gaen.

1750: Vertrekt (of misschein beter: keert terug) op 6 juli naar Culemborg om te beginnen aan zijn boek, Historische Beschryvinge van Culemborg.

1751: Lijdt aan hernia. Op 4 juli leidt hij voor het laatst de dienst.

1753: Voet overlijdt op 28 december te Ankeveen. Zijn boek kwam uit op 14 december, hij ziet zijn boek nog net in druk.

Ankeveen had slechts een kleine protestantse gemeente. Na de reformatie was nog 80% van de inwoners katholiek gebleven, ongeveer 600 inwoners. Bij dominee Voet in de gereformeerde kerk kwamen ongeveer 150 mensen. Toch heeft hij het daar 44 jaar lang volgehouden. En steeds maar weer had hij ruzie met die ambachtsvrouw Anna Elisabeth de Waele die tot het rooms-katholieke bevolkingsdeel behoorde. Hij als gereformeerde dominee, een geus, zij als de baas van het dorp (het ambacht Ankeveen), ze konden elkaar het leven aardig zuur maken en dat deden ze ook. Voet wilde dat er in het openbare leven niets te merken zou zijn van het rooms-katholicisme, maar dat lukt natuurlijk nooit als 80% van de inwoners rooms is. Vechten tegen de bierkaai.

In het navolgende komt in handschrift van Voet van Oudheusden een deel van dat verhaal aan de orde. We beginnen met 1746, als Voet zich ergert aan die 'Paepsche vrouw' die allerlei onwaarheden zegt en uiteindelijk kwaad de kerk uit loopt

= Luide te roepen: De Paepische vrouw
= heeft aendit kerke ook goed gedaen; en
= dat by herhaal; De Paepische vrouw! en
= tot drie a viermalen toe. De Predikant
= zende tot tweemaal, laet onsdog niet
= twisten; daer staet zoo veel folk; zy
= weder: Zy mogent wel hooren! en
= voortgaende sprak van zekere gifte
= aende kerke: De Predikant hier tegen
= zeggende, dat niet zy maerden Boer
= het had gegeven en zich beroeyende
= op den Secretaris kol daer tegenwoor:
= dig, stond gemelde vrouw in euvelen
= gemoede op, wierp de Papieren over
= de Tafel, ging haestig ter kerke uit
= laetende ons ondergeschrevene in choor
= alleenig staen

Handschrift 1746

Dominee Voet van Oudheusden staat in zijn kerk te redetwisten met de ambachtsvrouw De Waele. Zij beschrijft zichzelf als ‘de paapse vrouw’, paaps het scheldwoord voor rooms katholiek (in Culemborg had je de Papenhoek, het stuk van Culemborg waar het stadskantoor en de kapel staan). Misschien is ‘kiften’ een betere omschrijving. Maar Voet doet verslag van het gebeurde:

Luide te roepen: De Paepsche vrouw
heeft aan dit kerkje ook goed gedaen, en
dat bij herhaling; De Paepsche Vrouw enz.
tot drie a viermalen, laet ons dog niet
twisten, daer staet zoo veel volk; zij
weder. Zij mogen’t wel hooren! En
voortgaende sprak van zekere gifte
aan de Kerk. De Predikant hier tegen
zeggende, dat niet zij maer den Boer
het had gegeven en zich beroepende
op den Secretaris Kol daer tegenwoor
dig, stond gemelde vrouw in euvelen
gemoede op, wierp de Papieren over
de Tafel, ging haestig ter Kerke uit
latende ons ondergeschrevene in ’t Choor
alleenig staen

Resolutie
omme
Lynwaet
voor een
arm
Huisgezin
te koop
&c.

De wyl men van ter zyde. Het verstaen dat
in een huis van een Daghierder met nae
me Harmen van Hillen met vrouwen
vijf kleine kinderen, eerlyke menschen,
of groot gebrek was van Lynwaet en Selsel
is gots geworden daer op onderzocht door,
waer toe gecom mitteert is de jongste
Diaken Leendert Kroost om het zelve
door zyne huisvrouwe te bezorgen, op
dat dit zoo bevonden wordende, zelve van
Henden en Selsel mogen worde voorzien
en het gebrek indeeek vervult worde.

Handschrift 1749

Er is een arm gezin dat geen stoffen (lijnwaet = linnen) kan betalen voor kleding en voor bedekking (misschien dekens?) Dominee Voet doet verslag van een gift aan dat gezin

Resolutie	Dewijl men van ter zijde was verstaen, dat
Omme	in een huis van een Daghuerder met naa
Lijnwaet	me Harmen van Hilten met vrouw en
Voor een	vijf kleine Kinders, eerlijke Menschen,
Arm	groot gebrek was van Lijnwaet en Deksel
Huisgezin	is goed gevonden daer op ons verzoek te doen
te kopen	waertoe gecommitteerde is de Jongste
etc.	Diaken Leendert Kroost om hetzelve
	voor zijne Huisvrouw te bezorgen, op
	dat dit zoo bevonden wordende derzelve van
	Hemden en Deksel mogen worden voorzien
	en het gebrek in deezen vervult worde.

= Raekende de Begraefenissen. 'Di Rooms,
 = gezinden hebben hier de gewoonte, dat zy in
 = het Sterfhuis voor een goers oog, eer dat het
 = Lyk uitgedragen word 34 assikaersen bran,
 = den, alle op de kniezen vallen en bidden voor
 = de overledene tot ergernis der gereformeerde.
 = Ten Tweede, dat zy op het kerkhof koomen
 = de alle manspersoonen het stoops outbloo,
 = ten (te weten wanneer het een Roomsche
 = Lyk is) en gaen dús omde kerk: 3 welke twee
 = superstitieuse gewoontens zyn strydende
 = tegen het Plakaet van Haer Edle Hoog:
 = de Anno 1636 en wel tegen art: 4 en 6.
 = De Doodkisten plegen met een groot wit
 = kruis op het schiel beschildert te zyn, maer
 = dit word nu nagelaeten als volgen zal.
 = Ik heb by occasie, dat een groot Witkruis
 = met kalk den 19 May zynde des Zondags
 = inden Jaere 1726 op de muur van het Por,
 = taer was geschildert, end aer mede ook op
 = de Toorndeur een begin was gemaeckt, dog
 = niet voltoert, daer over uitnaem van den
 = kerkenraet per missive aen den Schout
 = Both geklaegt, die oock Procuireur vanden
 = Heer Marschalk was, uitwijzende notie,
 = len van ons resolutie Boek, en by die
 = gelegenheit oock geklaegt uitnaem als
 = wooren over de Kruisen op de kisten, het
 = branden van kaersen, en knielen

Handschrift 1750

Maakt bezwaar tegen al die in zijn ogen verwerpelijke rituelen van de roomsen:

Raekende de begraefenissen. De Rooms gezinden hebben hier de gewoonte, dat zij in Het Sterfhuis voor een ijdens oog, eer dat het lijk uitgedragen word Wassekaersen branden, alle op de kniejen vallen en bidden voor de overledene tot ergernis der gereformeerde Ten Tweede dat zij op het Kerkhof koomen de alle Manspersonen het Hoofd ontblooten (teweten wanneer het een Roomsche Lijk is) en gaen dus om de Kerk. Welke twee Superstitiente gewoontens zijn strijdende tegen het Plakkaet van Haer Edele Moog: de Anno 1636 en wel tegen art. 4 en 6.

De Doodskisten plegen met een groot wit kruis op het Deksel beschildert te zijn, maar dit word nu nagelaten als volgen zal.

Ik heb bij occasie (gelegenheid) dat een groot wit kruis met Kalk den 19 May zijn de des Zondags in den Jaere 1726 op de muer van het Portael was geschildert, en daer mede ook op de Toorndeur een begin was gemaekt, dog niet volvoert, daer over uit naem van den Kerkenraet per missive aen den Schout Both geklaegt, die ook Procureur van den Heer Maarschalk was, uitwijzend de notulen van ons resolutie Boek, en bij die gelegenheit ook geklaegt uit naem als vooren over de Kruizen op de kisten, het branden van kaersen, en 't knielen

Houwel het notoir is dat
Zy geen een gift, zoo lange zy Ambachts-
-vrouw geweest is, zedert den Jaere 1715
tot nu toe, aende Diaconie gegeven heeft,
en aen geene Armen, zoo veel men weet,
die geen een gereformeerde op haer Pleet
een stukje Broods Laet verdienen, en al
te bitter Daepsch is om een Geus voor
te helpen, Laet Staen wat te geeven of
te Schenken.

Dit wiers van hem Predikant den voorn.
Rentm^r. hartelyk gezegt, en met een
bekabe dat, nadrukkelek toegewoegt,
niet alleen, dat hem zeer vreemd door quae,
dat zoo eene Befaemde Weldaedige
Vrouwe de Diaconie durfde doen maenen
om Huishuur, die ze niet verpligt was
te voldoen, om rede, dat zy geen Borg was,
dat indien men dezen weg insloeg, de
Kas zoude berooft worden, inter ginade
van thunders Staen, waer onder er zouden
gewonden worden, die om geene betaling
zouden denken, ende Verhuorders de
huerpenningen laeten oploopen, en niet
inmaenen, met dat insigt, om dezelve
vande Diakeny, wel te zullen ontfangen.
En Conclueerde de Predikant, dat Hy
nooit zoude dalden, dat uit het arme-
-geld een Duit aende Weldaedige Vrouw
wegens deze Schuld zoude worden gegee-
ven.

Handschrift 1752

Voet klaagt over de krenterigheid van de ambachtswrouw. Het behoort tot de taken van de (rooms-katholieke) ambachtswrouw om de kerk en het woonhuis van de predikant in goede staat te houden. Die taak verzaakt zij. Hier klaagt Voet over het feit dat zij huur durft te vragen voor iets dat zij als haar taak zou moeten zien.

Hoewel het notoir (algemeen bekend) is dat zij geen een gifte zoo lange zij Ambachts-Vrouw geweest is, zedert den Jaere 1715 tot nu toe, aen de Diaconie gegeven heeft en aen geene Armen, zoo veel men weet, die geen een gereformeerde op haer Plaats een stukje Brood laat verdienen, en al te bitter Paepsch is om een Geus voor te helpen, laet staen wat te geeven of te Schenken.

Dit wier van hem Predikant den voorm. Rentmr. Hartelijk gezegt, en met een, behalve dat, nadrukkelijk toegevoegt niet alleen, dat hem zeer vreemd voor quam, dat zoo eene Befaemde Weldadige vrouwe de Diaconie durfde doen maenen om huishuur die ze niet verplicht was te voldoen, om rede, dat zij geen Borge was, dat indien met deezen weg insloeg, de Kas zoude berooft worden, en ter genade van Huurders staen, waer onder er zouden gevonden worden, die om geene betaling zouden denken, ende verhuerders de huerpenningen laeten oploopen, en niet inmaenen, met dat inzicht, om dezelve van de Diakonij wel te zullen ontvangen en concludeerde de Predikant, dat hij nooit zoude dulden, dat uit het armegeld een Duit aen de Weldaedige Vrouw wegens deze Schuld zoude worden geeven

Diaconie
gemaent
vrijens
huiskuer
uitnaem
van de
vrouw van
Ankeren.
Resolutie
daerop
genomen.

Heeft de Predikant bekend gemaekt dat
Jan van der Meer in qualiteit als Rent
meester van de vrouw van Ankeren
den 24 Novemb. aan zyn huis was geko-
men, die na dat hy geweldig had uit-
gewaeren ontrent Jannetje Rütte de
Geus, gewoond hebbendi in een woning
van voornoemde ambachtsvrouw dat
zy was vertrokken zonder de huiskuer
te betaalen, den Predikant, als hoofd
van de Diaconie, maende om anderhalf
jaer huiskuer, verscheenen 10 Novemb.
1751, te betaalen.

Dit gestrooy
de Logens
weyens het
gelven van
de vrouw aan
de gerefor-
de armen
te stuiten

Deze onbillyke eisch quam den Predikant
zeer vreemd voor, te meer als gedaen uit
naem van ene vrouwe, van welke edere
veele jaeren alomme word uitgestrooyt,
dat zy zoo Mildadig is, dat sy jaerlyks
aan de gereformeerde armen zeer veel
Schenkt, maekende geen het minste on-
verschiet in Religie: Zynde dit alomme
uitgetrompet, zoo tot Utrecht als Am-
sterdam, dat het menigmael, zelfs van
reftige Heeren of Mevrouwen, die zich
deze Logen al mede op de thouw hadden
laeten spelen, den Predikant is te vooren
gekoomen, welke Logenachtige uitstrooisels,
als te algemeen geworden zynde.

Handschrift 1752

Jannetje Rutte, de geus (een gereformeerde) is vertrokken zonder de huishuur te betalen. Zij woonde in een huis van ambachtsvrouw De Waele en die probeert nu Voet aan te spreken om anderhalf jaar huishuur te betalen. Voet is kwaad omdat zij overal de leugen vertelt dat zij zoveel goed doet, zonder onderscheid des geloofs.

Diaconie
gemaent
wegens
Huishuer
uit naem
van de
Vrouw van
Ankeveen.
Resolutie
daer op
genomen.

D'it gestrooy
de Loogens
wegens het
geeven van
de Vrouw aen
de gerefor..
de armen te Stuiten

Heeft de Predikant bekend gemaekt dat Jan van der Meer in qualiteit als Rent meester van de Vrouw van Ankeveen den 24 Novemb. aen zijn huis was gekomen, die , nadat hij geweldig hat uit gevaren omtrent Jannetje Rutte de geus, gewoond hebbende in een wooning van voornoemde ambachtsvrouw dat zij was vertrokken zonder de Huishuer te betalen, den Predikant als hoofd van de Diaconie, maende om anderhalf Jaer Huishuer, verschenen 30 Novemb. 1751, te betalen.
Deze onbillijke eisch quam den Predikant zeer vreemd voor te meer als gedaen uit naem van eene Vrouwe, van welke sedert veele Jaeren alomme word uitgestrooit, dat zij zoo Milddadig is, dat zij Jaerlijks aen de gereformeerde armen zeer veel Schenkt, maekende geen het minste onderscheit in Religie: zijnde dit alomme uitgetrompet, zoo tot Utrecht als Amsterdam, dat het menigmael , zelfs van deftige Heeren of Mevrouwen, die zich deze Logen al mede op de Mouw hadden laeten spelden, den Predikant is te vooren gekomen welke logenachtige uitstrooisels als te algemeen geworden zijnde

ABSKBOET	JANUARI	1746
ABSKBOET	OKTOBER	1747
ABSKBOET	SEPTEMBER	1748
ABSKBOET	AUGUSTUS	1749
getuigenik waeragtigtelyk	AUGUSTUS	1750
ABSKBOET Predikant.	DECEMBER	1751
ABSKBOET	JANUARI	1752
ABSKBOET.	APRIL	1752
ABSKBOET	DECEMBER	1752
D. Voet betuyd niet te kunnen Schryven	MEI	1753

Gestorven
Den Welverwanden Heer Arnout
Walraet - Karel Voet in Leven
Predikant alhier den 20 Decemb. 1753

Handtekeningen

De laatste levensjaren van dominee Voet van Oudheusden wordt hij geplaagd door allerlei kwalen. Na 1745 (Voetnoot 30 bladzijde 10) waagde hij zich zelden aan huisbezoek in herfst en winter, 's zomers lukte dat nog wel, doch in juni 1748 moest hij ook dat nalaten: 'wegens zwaerlijvigheit en andere ongemakken, konnende behalve door zucht en roos aen de benen zoo verre niet gaen'. In 1751 komt daar hernia bij. Om een beter beeld te krijgen van de toestand is hier de vertaling in hedendaagse termen, die wij van dokter Isfordink, huisarts te Culemborg, hebben gekregen:

Met 'zucht' wordt waarschijnlijk 'waterzucht' of 'oedeem' bedoeld, een ophoping van vocht in het lichaam door hartfalen, een tekortschietende pompwerking van het hart; hier is mogelijk ook de 'zwaerlijvigheit' mee te verklaren; hiermee wordt in het algemeen teveel gewicht bedoeld, hetzij door adipositas/vetzucht, hetzij door geheel oedeem/waterzucht.

Door het oedeem aan de benen is ook de lokale wondgenezing vertraagd en ontstaat er makkelijk 'wondroos' of erysipelas, mogelijk dat dit met 'roos' wordt bedoeld; dit is een bacteriele ontsteking, veelal aan de benen, vaak ontstaan vanuit een kleine verwonding of via bv zwemmerseczeem tussen de tenen.

'Hernia' betekent uitstulping/breuk en kan zowel duiden op rugklachten (hernia nuclei pulposi) of een liesbreuk (hernia inguinalis) (naast andere hernia's).

Ik denk dat van beide ziektebeelden wel medische kennis/anatomische kennis aanwezig was, operatieve behandeling van een rughernia nog niet in die tijd.

Voet van Oudheusden schrijft zijn handtekening steeds als AWK Voet en u ziet hiernaast dat zijn hand meer bibbert naarmate zijn laatste levensjaren verstrijken. Maar let op de haast wellustige krul in de eerste poot van de letters W en V, die blijven gehandhaafd tot het einde.

Op de website van Voet vindt u uitgebreide geschiedkundige informatie over hernia in de vorm van een uittreksel uit het Nederlands Tijdschrift Geneeskunde van 21 april 2007. Lees dat op www.voetvanoudheusden.nl/voetziekte

Op 3 juli 1753 overlijdt ambachtsvrouw Elisabeth de Waele, het wordt opgeschreven in het Resolutieboek van de kerk van dominee Voet. Zij wordt in de kerk begraven.

Dominee A.W.K. Voet van Oudheusden zelf overlijdt op 28 december 1753, 14 dagen na de uitgave van zijn boek over Culemborg. Ook hij wordt in de kerk begraven, zijn graf ligt naast dat van Elisabeth de Waele. De grafsteen van het graf van Voet (foto omslag) is nu ingemetseld in de muur van de kerk in Ankeveen.

*Met dank aan Jan Veenman voor de rondleiding
in de kerk van Voet van Oudheusden in Ankeveen.*

In dit nummer:

De oude katholieke begraafplaats

Aernoud Walraed Karel Voet van Oudheusden,
zijn ziekte, zijn handschrift en zijn dood